

TURK HALK SERİNDE GERÇEKÜSTÜ DESTANLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Ali DUYMAZ*

ÖZET

Türk halk edebiyatında destan sözü, epik türle birlikte özel bir halk şiiri türünün adı olarak da geçmektedir. Türk halk şiirinin gerek ferdî, gerekse anonim metinleri arasında "destan" kavramı içinde epik nitelik taşımayan daha ziyade gerçeküstü nitelik gösteren metinler de yer almaktadır. Bugüne kadar daha ziyade "güldürücü, mizahî destanlar", "hayvan destanları", "destan parodileri", "hafif mevzular" gibi değişik adlarla anılan bu metinlerin, en önemli yanlarının yalan, düş veya hayal, tezatlar, abartı ve olağanüstülük gibi anlatma tarzlarıyla gerçeküstü nitelik taşımalarıdır. Bu yazıda bu tür destanlar üzerinde bir takım tespitler ve değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk Şiiri, Gerçeküstücülük, Destan.

AN ESSAY ON SURREALIST DESTANS** IN TURKISH FOLK POETRY

ABSTRACT

Destan, together with epics is used as a special name for a type of folk literature. There are also surrealist text in edition to epics in both individual and anonymous Turkish folk poetry under the concept of *destan*. The most important aspects those texts which are called with name such as "humorous, comic *destans*", "animal *destans*", "parodical *destans*", "ordinary topics is that they reveal surrealistic qualities, such as lie, day-

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Destan: A special type in Turkish Folk Poetry.

dreaming, contradictions, exaggeration and extraordinary situations. In this paper, we will try to make some observation and evaluations on this type of *destans*.

Keywords: Folk Poetry, Surrealism, Destan.

GİRİŞ

Destan kavramı, genellikle epik tür ile âşık edebiyatında özel bir türün adı olarak anılmaktadır. Türk halk şiirinin gerek ferdi, gerekse anonim metinleri arasında "destan" türünün içinde sürrealist / gerçeküstü nitelik gösteren metinler de yer almaktadır. Bugüne kadar daha ziyade "güldürücü, mizahî destanlar", "hayvan destanları", "destan parodileri", "hafif mevzular" gibi değişik adlarla anılan bu metinlerin, en önemli yanlarının yalan, düş veya hayal, tezatlar, abartı ve olağanüstülük gibi anlatma tarzlarıyla gerçeküstü nitelik taşımalarıdır. Çünkü bu destanlar ele aldıkları konular ya da işlevleriyle farklılaştıkları gibi konulan işleyiş tarzlarıyla da diğer metinlerden ayrılmaktadırlar. Biz bu yazımızda bu tür destanlar üzerinde bir takım tespitler ve değerlendirmeler yapmayı düşünüyoruz.

1. MALZEME, KAVRAM ve TASNİFLER

Destan kavramı, halk şiirinde mani veya koşma tipinde, 7, 8 ve çoğu zaman da 11'li hece ile söylenmiş dörtlüklerden meydana gelmiş, her türlü hayat hadiselerini ele alan, anlatıya dayalı ve daha ziyade didaktik özellik gösteren metinlere verilen addır. Konu bakımından savaş, deprem, yangın, sel, isyan gibi toplum hayatında son derece derin iz bırakmış konuları ele alabildikleri gibi yergi, taşlama, öğüt, mizah gibi tavırlarla didaktik bir

anlatma tarzına sahip olabilmektedirler¹. Âşık edebiyatında özel bir tür olarak kabul edilen destanlarla ilgili tasniflerde hemen hemen her araştırmacı tarafından benimsenen bir çeşit vardır. Yapılan tasnif ve değerlendirmelerde farklı adlarla anılan bu çeşit destanlara M. F. Köprülü, "mizahî yahut hiciv-âmiz destanlar"² adını verir. Ahmet Talat Onay ise "saz şairleri garip ve güldürücü konuları işleyerek pek çok destan meydana getirmişlerdir." diyerek bu tür destanları "nitelikleri bakımından şathiyat türünde" kabul etmektedir. Onay, bu tür destanlara örnek olarak Öksüz Âşık'ın "Pire Destanı"nı, Hengâmî'nin "Hayvanlarla Harb", Lezizî'nin "Dilberler Destanı" ve Niyazi'nin "Baskın Destanı"nı verir. Edmond Saussey de "hafif mevzular" başlığı altında "Fransız edebiyatındaki "batrachomyachi" edebiyat şekline benzetilen "hayvanlar arasındaki dövüşleri" ve "ferdi maceraları konu alan güldürücü destanları" ele alır⁴. Onay ve Saussey'in tasnifi daha sonraki araştırmacıların tasniflerinde de etkili olmuştur. Boratav, "mizahi destanlar"⁵; İlhan Başgöz de "Güldürücü destanlar" başlığı altında bu destan türüne yer vermişlerdir⁶. Pertev Naili Boratav, bir başka eserinde âşık edebiyatını türlere göre tasnif ederken ilk sıraya "destan-anlatı türü"nü koyar. Boratav'a göre destanlar, anlatı tekniğine dayanırlar, "toplumu geniş ölçüde ilgilendiren olayları konu edinirler", "belli bir savaş, tüm olarak, ya da bir aşamasında; bir başbuğun başarıları; salgın hastalıklar, deprem v.b.

¹ Bkz. Şükrü Elçin, (1988), "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu", **Halk Edebiyatı Araştırmaları I**, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 33-41; Hikmet Dizdaroğlu, (1969), **Halk Şiirinde Türler**, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 91-101.

² Özkul Çobanoğlu, (2000), **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**. Ankara: Akçağ Yayınevi, s. 39.

³ Ahmet Talat Onay, (1996), **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi**. (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ Yayınevi, s. 137.

⁴ Edmond Saussey, (1952), **Türk Halk Edebiyatı**. Çeviren: İlhan Başgöz. s. 21-22.

⁵ Pertev N. Boratav, (1942), **Halk Edebiyatı Dersleri**. Ankara:, s. 136-141.

⁶ İlhan Başgöz, (1956), **Halk Edebiyatı Antolojisi**. Ankara: s. 177-212.

gibi toplumu derinden sarsan âfetler; baş kaldırmalar v.b. siyasî önemli olaylar..." destanların konuları arasında yer alırlar. Boratav, âşıkların bir de "destan parodileri" olduğunu ifade ederek bunların "ciddî olmayan bir konuyu destan edâsiyle anlatma" tekniğiyle yaratılmış ürünler olduğunu belirtir ve bunların "sivrisinek, pire destanları, züğürtlük destanı, âşıkın türlü zenaatlerde çalışmayı başaramayıp "şairlik"te karar kıldığını anlatan destanlar v.b. gibi" destanlar olduğunu vurgular. Boratav, "bunlarda âşık anlatısına kasıtlı olarak akıl-dışı öğeler, ya da güldürücü abartmalar katar" demektedir⁷. Ali Balım, "Güldürücü ve iğneleyici destanlar", Hikmet Dizdaroğlu "Güldürücü Destanlar" ile "Hayvan Destanları"; Cem Dilcin "Mizahi Destanlar", Sabri Koz, "Güldürücü Destanlar" ile "Hayvan Destanları", Fuad Özdemir "Güldürücü destanlar" başlıkları altında benzer tasnifler yapmışlardır. Ali Yakıcı'nın tasnifinde de "Hayvanlarla ilgili destanlar" başlığı kullanılmıştır⁸.

Bu tasnifleri bir değerlendirmeye tâbi tutan ve daha sonra kendisi de destanları konu, anlatım tutumu (eda) ve işlev gibi ölçütlerle tasnif eden Özkul Çobanoğlu ise hayvanlarla ilgili destanları "tematik özelliklerine göre" yaptığı destan tasnifinde ayrı bir başlık altında ele almıştır⁹. Ayrıca bu tür destanların da içinde yer aldığı destanları "Anlatım Tutumu (Eda)" açısından "Güldürmeye / Eğlendirmeye Yönelik İşleyiş (Mizah)" başlığı altında tasnifine dahil eder. Çobanoğlu, epik karakterli destanların dışında kalanların önceleri "şathiyyat", "hafif mevzulu", "destan parodisi" olarak adlandırıldıklarını, daha sonraları ise anlatım tutumuyla (eda) konunun

⁷ Pertev N. Boratav, (1982), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 26-27.

⁸ Destan tasnifleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Çobanoğlu, Ön. ver., s. 38-53.

⁹ Çobanoğlu, Ön. ver., s. 88.

birbirine karıştırılarak "mizah destanları" veya "güldürücü destanlar" olarak tasnif edildiklerini belirtir. "Güldürme ve eğlendirme amacına yönelik olarak oluşturulan destanların konularının kaynağı çoğu zaman fantastik ve kahramanları kurmacadır." diyen Çobanoğlu örnek olarak da Hengâmî'nin "Cenk Destanı"nı verir¹⁰.

Çobanoğlu, destanları fonksiyonlarına göre de tasnif eder. Bu grupta "Destanların Eğlendirme Amaçlı Olarak Kullanımları" konumuzla ilgili görünmektedir. Güldürmeye ve eğlendirmeye yönelik olarak oluşturulan destanların konularını topluma herhangi bir nedenle intibak edemeyen tipler veya bit, pire gibi hayvanların insanlarla olan münasebetleri oluşturmaktadır¹¹.

Kısaca değerlendirmeye çalıştığımız bu tasniflerde dikkati çeken husus; bizim sürrealist / gerçeküstü metinler olarak değerlendirebileceğimiz şiirlerin tasniflerde fonksiyonel açıdan "güldürücü / mizahî destanlar", tema bakımından da "hayvan destanları" olarak kabul edildiğidir.

Konulan ister hayvanlar olsun, isterse fantastik ve kurmaca kahramanlar veya topluma adapte olamayan tipler olsun bu konuların işleme şekli halk şiirinin bir türü olan destanları tekerleme türüne yaklaştırmaktadır. Tekerleme ile destan arasındaki ilişki de esas itibarıyla edadadır. Tekerleme tarzında söylenmiş olan destanlar işlev bakımından güldürme ve eğlendirme (mizah), anlatım tutumu (eda) bakımından ise bu işleve, yani güldürmeye ve eğlendirmeye yönelik olarak işlenmiştir. Ancak tekerlemeleri veya tekerleme tarzında söylenmiş bu tür şiirleri ayırt edici esas unsurun sürrealist tekniklerle söylenmiş olmasıdır, diye düşünüyoruz.

¹⁰ Ayn., s. 92-94.

¹¹ Ayn., s. 121-122.

Özellikle yalan, rüya, aşkınlık, çocuksu ifade, anlamsızlık, abartı gibi tekniklerle söylenmiş olmaları, destanları tekerlemeye yaklaştırmaktadır. Konu ise çoğunlukla hayvanlar olmak üzere değişiklik gösterebilmektedir.

Tekerlemelerle destanları ayırt eden bir başka husus ise tekerleme tarzının anonim ve daha ziyade işlenmemiş malzemelerden oluşmasıdır. Destanlar ise ferdî nitelik taşırlar ve bu yönleriyle gelişmiş, hatta yazılı edebiyatın bile ürünü haline gelebilirler. Nitekim gelişmiş edebî türlerin kökenini halk edebiyatına / sözlü edebiyata bağlayan görüşler vardır. Yeni ve gelişmiş edebî türlerin, alelade türlere itibar kazandırılışıyla ortaya çıktığı bir çok araştırmacı tarafından paylaşılmaktadır. Tekke-Tasavvuf Edebiyatındaki şathiyeleri ve âşık edebiyatındaki mizahî / yalan / hayvan destanlarını, sihir şiirlerinin gelişmiş ve yeni bir tarzda ferdî ve yazılı edebiyata adaptasyonu olarak değerlendirmek de mümkündür. Nitekim bir yalanlamak masal tekerlemesiyle bir âşığın mizahî destanı veya bir sathiyeye arasında böyle bir bağ çoğu zaman kurulabilir. Yeni ve gelişmiş bir şair, insan zihninin basit bir türü olan "yalan"ı, tasavvufi boyuta taşıyarak edindiği bilgiyle karmaşık ve işlenmiş bir hâle getirebilir. Yeni çağların sanatkârı, insan-nesne ilişkisinin çeşitliliği ve zenginliğine sahip olduğu için basit bir halk anlatımı olan "yalan"ı, modern bir "roman kurgu-su"na çevirebilir. Daha açık bir ifadeyle, sözlü sanatın yalınlığı, basitliği, işlenmemişliği; estetik boyutun zenginleşmesiyle değişik bir türe dönüşür. Tasavvufi bilgi bir "yalan"ı, şathiyeye malzeme edebilir. Buna gerçeküstülük mantığı ekleyebilir¹².

Bkz. Rene Wellek-Austin Warren, (1993), Edebiyat Teorisi. Çeviren: Ömer Faruk Huyugüzel. İzmir: Akademi Kitabevi, s. 210.

2. GERÇEKÜSTÜ DESTANLASIN ANLATIM TEKNİKLERİ

Mizah, duyuşal olarak algılanan gerçekliği önemsememek, onun yerine gerçeküstü bir dünya kurmak amacıyla alaya almaktan kaynaklanan bir durumdur. Mizah, aklın hakimiyetini ve mantıkî olanı zorladığı için sürrealistler tarafından önem verilen bir husustur. Destanların önemli bir kısmı da mizaha dayanır. Ya da başka bir ifadeyle söylesek destanların bir kısmında da sonuç olarak mizah vardır. Bir yalan anlatı, bir hayvan destanı, rüya veya hayal anlatısı mantıksızlıkları itibariyle muhatabı güldürmektedir¹³.

Mizahı meydana getiren belli başlı anlatım tarzlarının kaynağında ise yalan ifade, hayal veya düşlerin anlatımı, olağanüstülük ve abartma, tezatlar gibi unsurlar yer almaktadır.

2.1. YALAN İFADE:

Bu tür destanlarda yalan kavramı önemli bir yer tutar. Yalanın hayatta ve tabii ki sözlü kültürde kullanılmasının gerekçesi, insanın kendisine acı verecek gerçeklerden kurtulmak amacıyla gerçek dışı bir dünya kurgulamasıdır. Ancak burada "yalan" kavramını ahlâkî anlamda günlük hayatta kullandığımız yalandan ayırt etmek gerekir. Çünkü bu yalan uzlaşmalı bir yalandır. Yalanı söyleyen de dinleyen de durumun farkındadır. Hatta âşık veya anlatıcı, güldürme ve eğlendirme işlevine yönelik olarak yarattığı mizahi destanlarda konuyu kendisinin uydurduğunu söylemekten

Sürrealizm edebî akımı için bkz. İsmail Çetışli, (1999), **Batı Edebiyatında Edebî Akımlar**. İsparta: Kardelen Kitabevi, s. 126-131; Gürsel Aytaç, (1999), **Genel Edebiyat Bilimi**. İstanbul: Papirüs Yayınevi, s. 198-199.

çekinmez. Bu, âşğın yaratıcılığını ortaya koyan bir nevi hüner göstermedir. Hengâmî, "Cenknâme" adlı destanının mahlas dörtlüğünde;

"Hengâmî bu çengin medhin eyledim
Hayfâ deryasını gezip boyladım
Yalan yanlış bu destanı söyledim
Ömrümde demedim böyle yalanı"

diyerek yalan söylediğini bir nevi itiraf etmektedir. Bir esnaf destanında da

"Şâir oldum evvel, dinle yalanı
Vezn-i mevzun derler ben bilmem anı
Unuttum bildiğim Türkçe lisânı
Arabî, Farisî sohbet ederken"

sözleri şairin yalan söylediğini ortaya koymaktadır¹⁴. Kazak edebiyatında da "ötirik ölen" adıyla yer alan tür, yalana bağlı olarak söylenen manzumelerden oluşur¹⁵.

2.2. OLAĞANÜSTÜLÜK VE ABARTMA:

Aklı ve mantığı devre dışı bırakma, ortak değer ve doğrulan aşma yoluyla oluşan her şey olağanüstüdür ve her olağanüstülük de bir abartıyı işaret eder. Destanlarda anlatılanlar da bu anlamda abartılı ve olağanüstü bir nitelik taşırlar. Mesela daha çok asalak hayvanlarla ilgili şikâyetlerin ve ıstırapların artık haddi aştığı zamanlarda mizah ve abartı devreye girmektedir. Bir pireden, sivrisinekten, fareden, tahtakurusundan bıkan insanın sıkıntılarını mizahî tarzda abartılı olarak anlatması o günün

¹⁴ Çobanoğlu, Ön. ver., s. 311-313.

¹⁵ Malik öabdullin, (1974), Kazak Halkının Avız Âdebiyeti. Alraatı, s. 53.

şartlarında normal karşılanmalıdır. Çünkü insan küçük bir hayvan karşısındaki çaresizliğini ancak bu şekilde ifade edebilmektedir. Mesela Âşık Ömer'e ait olarak kaynaklara geçen Pire Destanı'nda yer alan;

"Hey gaziler bir seyrana uğradım
Söylenecek dinlenecek hal değil
Dokuz kişi bir pireyi kovalar
Ardı sıra erilecek hal değil"

sözleri abartmayla olağanüstülüğün insan zihninde oluşturduğu mizahı göstermektedir. Bunu alelade bir güldürü unsuru olarak görmek de mümkündür, Kaygusuz Abdal'ın Kaz Destanı'nda olduğu gibi tasavvufî anlamda yorumlamak da... Ancak her ikisinin de bir hayvanı olağan halde tavsif ettiğini söyleyemeyiz. Onların mizahî destan vasfını taşıması da bu abartı ve olağanüstülükten kaynaklanmaktadır.

2.3. HAYAL VE DÜŞLERİN ANLATIMI:

Rüya, akıl, mantık ve duyunların gerçeklik algılaması dışındaki bir ortam olarak kabul edilmektedir. Şuuraltının boşaldığı ortamlarından biri olarak değerlendirilen rüyalar, bu sebeple sembolik olarak yorumlanmaktadır. Destanların bir kısmının da rüya olarak anlatıldığı malûmdur. Masallarda, orta oyunu ve karagözde rüya tarzında anlatılmış tekerlemelere rastladığımız gibi âşık tarzı şiirimizde de rüya biçiminde söylenmiş şiirler vardır. Düşler, din ve sihre bağlı inanç fonksiyonlarını kaybettikten sonra estetik değer kazanmış ve bunların bir kısmı tekerlemeleri ve masalları meydana getirmiştir. Bunların edebî dilde kullanımına Barak Baba, Kaygusuz Abdal ve Yunus Emre'den örnekler veren Boratav, "düş sayıklamalarını andıran ve şaka-ciddî sınırları ayırt edilemeyecek derecede

birbiri içine girmiş bu metinleri tekerleme edasında bulur. Aynı şekilde duyguları ve hayal gücünü kamçılıyıcı "yapma düşleri"n de tekerlemelerin teşekkülünde rolü olduğunu ifade eden Boratav, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Mevlana, Ümmi Sinan ve Aşıkpaşazade gibi şairlerden örnekler vererek bu metinlerde hayallere sığmayacak nimetleri özleyiş, yoksulluğa gülerken meydan okuma, dev ölçülü yeme içme gibi tekerlemelere mahsus özelliklerin bulunduğu dikkati çeker. Boratav, dolayısıyla tekerlemelerin kaynağında halk şiiri metinlerini de saymıştır. Bu bakımdan tekerlemelerin kaynağındaki halk şiirlerini XIII. yüzyıla kadar götürmek mümkün görülmektedir¹⁶.

Mizahî destanların bir kısmı rüyada görülenlerin gerçekmiş gibi anlatılması esasına dayanır. Bu şekilde söylenen sözler olağanüstü ve gerçek dışıdır. Dinleyen veya okuyan başta bunları gerçek sanarak şaşkınlıkla ve gülerken karşılar. Ancak anlatıcı bunların bir rüya olduğunu son kısımda açıklar ve dinleyendeki şaşkınlık bu defa aldanmış olma hissiyle karışır.

"O dem öleceğime ben de inandım
Kolum bağlı, Ulu Hakk'a dayandım
Meğer rüya imiş kalktım uyandım
Cümlemizi ıslah eyleye Bârî"¹⁷.

Bazen de sanatkâr erişemediği nimetler veya tatmin edemediği arzular üzerine kurduğu hayalleri anlatarak gerçeküstülüğü yakalamaktadır. Kaygusuz Abdal'ın;

"Pireden incinmesek
Kar u yağmur olmasa

¹⁶ Pertev Naili Boratav, *Zaman Zaman İçinde*, s. 35-38.

¹⁷ Çobanoğlu, Ön. ver., s. 311-312.

Sinek hey vızlamasa
 Ona hem yasağ olsa"
 dörtlüğüyle başlayan şiiri hayallerin olağanüstülüğü üzerine kurulmuştur¹⁸.

2.4. TEZATLAR:

Gerçeküstülüğü ve dolayısıyla da mizahı sağlayan unsur bazen zıtlıklar olabilmektedir. Şair, zıtlıkları art arda sıralayarak şiirini güldürücü bir karaktere büründürebilmektedir. Böylece gerçekleri de alt üst etme imkânı bulmaktadır. Huzurî'nin "Tezatlar" destanı böyle bir metin olarak görülebilir. Bir dörtlüğü örnek olarak verelim:

"İbadet eylerim namazı kılmam
 Temizlik severim lekemi silmem
 Ömrümde zararsız günümü bilmem
 Her senede yüz milyonluk kârım var"¹⁹.

2.5. İÇKİ, ESRAR VB. İÇME:

Aklın kontrolünü devreden çıkararak şuuraltının serbestçe boşalmasını sağlayan unsurlardan biri de içki, esrar veya başka bir yiyecek içecek çeşidiyle dışarıdan müdahaledir. Nitekim şamanizmde de tanrı ve ruhlarla ilişki kurmak ve onun ötesinde yer alan daha büyük bir gerçeğe ulaşmak için gökyüzüne giden kapıları araladığına inanılan kutsal bitkiler vardır. Bu bitkiler arasında bazı mantar çeşitleri, tütün, sabah sefası, peyote

¹⁸ İlhan Başgöz, (1986), "Mizah Destanlarımız", Folklor Yazıları. İstanbul: Adam Yayınevi, s. 287-290.

gibi esritici bitkiler bulunmaktadır . Nitekim bazı destanlarda da anlatılanların anlamsızlığı esrar veya haşhaş içmeyle açıklanmaktadır. Mesela Benli Ali adındaki XVII. yy. halk şairi "tekerleme" başlıklı şiirindeki "saçmalıkları" şöyle açıklar:

"Üstühânı yok zebanın yâ ilâhi tevbeler
Geldi gecdi bir hayalet dâne-i haşhaş ile"²¹

2.6. TASAVVUF!AŞKINLIK:

Tasavvufta kademe / seviye farklılığının doğurduğu anlaşılmaçlık, şathiyeleri ortaya çıkarmıştır. Tasavvufî aşk hâlinin aşkınlığıyla, sıradan insanların anlayamayacağı veya hoşlanmayacağı sözler söylemek, lâtife, şaka, eğlence, maskaralık etmek, "hezeliyyât", "vecd ve istiğrak hâlinde tecelliyâta gark olan safilerin kalplerinin hareketi ve sarsılması sonucunda dinleyenlerin tuhaf karşılayacakları sözler söylemeleri" gibi anlamları bulunan şathiyeler dinî-tasavvufî Türk edebiyatının ürünleridirler. Rumuzlu sözlerle söylenen şathiyelerde amaç, hâl ehlinin araya kâl ehli girmeden hâl ehliyle iletişimidir²². Rüya veya her hangi bir aşkınlık iksiri içmeyle izah edilen metinlerle tasavvufta sathiyeye adı verilen, tasavvufî bir mertebeye geçişle açıklanan "sekrî" hâlinde söylenen "meçzubâne" sözlerden oluşan şiirler arasındaki yakınlık da ilgi çekicidir. Çünkü bu tür şiirlerde de aslında anlatılanlar aklî değildir ve böyle sözler söylenmesi "münafıkların şerrinden"

¹⁹ Başgöz; Ön. ver., Metnin tamamı için bkz. Kemal Zeki Gencosman, (1972), **Türk Destanları**. İstanbul: Hürriyet Yayınları, s. 605-608.

²⁰ Nevil Drury, (1996), **Şamanizm Samanlığın Öğeleri**. Çeviren: Erkan Şimşek, İstanbul: s. 83-111.

²¹ Şükrü Elçin, (1988), **Akdeniz ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 71.

sakınmakla izah edilmektedir. Bu açıdan da şerhe muhtaçtırlar. Nitekim Yunus Emre'nin "Çıktım erik dalma anda yidim üzümü" mısrasıyla başlayan şathiyesi başta Niyazi Mısri olmak üzere pek çok kişi tarafından tasavvufi boyutuyla şerh edilmiştir. Nasreddin Hoca fıkralarının şerh edilmesi arkasında yatan "zühdî" gayeyle Yunus Emre'nin bu şiirinin şerhi arasında bir benzerlik var gibi görünüyor. Çünkü rüya veya hayal ya da herhangi bir dış tesirle meydana gelmiş aşkınlık hâlinde söylenen şiirlerle mutasavvıfların temkin ve tedbir yüzünden sekr hâlinde söyledikleri şiirler çoğu zaman bir yalanlamalı masalla veya mizahi destanla paralellik gösterebilmektedir. Yunus Emre, Ümmi Sinan, Eşrefoğlu Rumî, Kaygusuz Abdal, Niyazi Mısri, Azmi Baba gibi şairlerin şathiyeleri karşılaştırmalı olarak incelenirse bu hemen görülebilecektir. Aslında tasavvufun "remzî" kaynakları arasında başta hayvan masalları olmak üzere (Mevlana'nın Mesnevi'sindeki hayvan masalları, Tûtiname, Mantıku't-Tayr vs.) bir çok geleneksel anlatılanın bulunduğu da bilinmektedir. Ancak bir şathiyeyi şaman duasından ayıran unsur, şathiyeyi "zühdî" bir gayeyle yorumlama isteği ve belki de bu amaçla bir "hüsn-i talil" yapılmasıdır, diye düşünmek de mümkündür. Şurası da unutulmamalıdır ki şathiyeler mensup oldukları edebiyat itibarıyla "Tekke-Tasavvuf Edebiyatı" içinde ele alınmaları dışında değerlendirilirse mizahî destanlardan çok da farklı bir anlatım tarzı veya konuya sahip değillerdir. Nitekim Ahmet Talat Onay da garip ve güldürücü konulardaki destanları "akşam-ı şiir itibarıyla şathiyat nev'ine dahil" etmektedir²³.

Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Tatçı, (1997), "Tasavvuf Edebiyatında Şathiyeler I", **Edebiyattan İçeri**, Ankara: Akçağ Yayınevi, s. 16-27.
Onay, Ön. ver., s. 137.

SONUÇ

Sonuç olarak mizahî destan veya hayvan destanları olarak tanımladığımız metinlerin en temel özelliklerinden biri yalan, hayal ve düş, abartı, tezat gibi unsurların kullanılarak gerçeküstü nitelik kazanmalarındır. Bu da yaşanan sosyal hayatın edebiyata yansımalarının bir sonucu olsa gerektir. Aklın zorlandığı, gerçeklerin insanları baskı altına aldığı, sosyal dengelerin sarsıldığı zaman ve zeminlerde sanatkâr, gerçeküstü bir alem kurgulayarak bu tür şiirlerle "trajik" durumları "mizah"la ifade yolunu seçmektedir. Bu tür metinlerde daha ziyade hayvanların konu alınmaları ise fablları çağrıştırmaktadır. Çünkü fabllardaki gibi olayları bir hayvan etrafında anlatmak daha tehlikesiz, daha emin bir yol olsa gerektir.

KAYNAKLAR

- Aytaç, Gürsel. (1999), Genel Edebiyat Bilimi. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Başgöz, İlhan. (1956), Halk Edebiyatı Antolojisi. Ankara. Başgöz, İlhan. (1986), "Mizah Destanlarımız", Folklor Yazıları. İstanbul: Adam Yayınevi, s. 287-290.
- Boratav, Pertev Naili. (1942), Halk Edebiyatı Dersleri. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili. (1982), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çetişli, İsmail. (1999), Batı Edebiyatında Edebî Akımlar. İsparta: Kardelen Kitabevi.
- Çobanoğlu, Özkul. (2000), Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dizdaroğlu, Hikmet. (1969), Halk Şiirinde Türler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Drury, Nevil. (1996), Şamanizm Samanlığın Öğeleri. Çeviren: Erkan Şimşek. İstanbul.
- Elçin, Şükrü. (1988), "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu", Halk Edebiyatı Araştırmaları I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 33-41.

- Elçin, Şükrü. (1988), **Akdeniz ve Cezayir'de Türk Halk Şâirleri**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Gencosman, Kemal Zeki. (1972), **Türk Destanları**. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Ğabdullin, Mâlik. (1974), **Kazak Halkının Ağız Âdebiyeti**. Almatı.
- Onay, Ahmet Talat. (1996), **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi**. Hazırlayan: Cemal Kurnaz. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saussey, Edmond. (1952), **Türk Halk Edebiyatı**. Çeviren: İlhan Başgöz. İstanbul.
- Tatçı, Mustafa. (1997), "Tasavvuf Edebiyatında Şathiyyeler I", **Edebiyattan İçeri**. Ankara: Akçağ Yayınevi, s. 16-27.
- Wellek, Rene - Warren, Austin. (1993), **Edebiyat Teorisi**. Çeviren: Ömer Faruk Huyugüzel. İzmir: Akademi Kitabevi.